

І. М. Старовойтенко

*Інститут української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського*

м. Київ

ЛЕОНІД ЖЕБУНЬОВ: ДЖЕРЕЛА ДО БІОГРАФІЇ

Постать Леоніда Миколайовича Жебуньова (1851–1919) – малознаного досі в Україні громадсько-культурного діяча, журналіста, популяризатора української книжки і преси – привернула увагу дослідників майже через століття після його смерті. З цим ім'ям пов'язано багато заходів, що становили зміст українського національного руху початку ХХ ст. Л. Жебуньов – один з фундаторів Українського клубу в Києві, активний член Полтавської і Київської „Просвіти”, прихильник щоденної української газети „Рада”: її дописувач, благодійник, популяризатор, консультант редакційно-видавничого колективу. Він – український книголюб, який за власний кошт поширював книжку рідною мовою серед незаможних верств населення, активний пропагандист ідей національного відродження, член перших політичних партій в Наддніпрянській Україні.

Цей український діяч має незвичну біографію. Народився він на Катеринославщині, належав до відомого дворянського роду, що дав російському народництву революціонерів Володимира, Миколу і Сергія Жебуньових. У молоді роки захопився ідеями народників і Леонід, за що відбув заслання в Сибіру. До українства ж він перейшов вже в зрілому віці та дуже шкодував, що більшу частину життя віддав чужій, а не рідній справі. Про це писав 1909 р. у листі до Є. Чикаленка так: „Як це я міг до останніх років жити, прожити 3/4 свого віку, не працюючи для відродження своєї батьківщини, не страждучи за її погибель з національного боку? [...] Як порівняю я своє попереднє життя з теперішнім, так воно здається мені тепер таким в'ялим, сірим, скучним, що й сам не знаю, як я міг

терпіти його, виживати таку безстрастну „канитель”? Тепер живу, на половину страждучи, так миготить в йому огонь життя, світить мені здалека ясна, блискуча зірка, зогріває моє серце, зміцнює мої сили і тягне до себе, тягне всю мою істоту... Ця зірка – відродження моєї батьківщини”¹. Саме йому Л. Жебуньов віддав 15 років наполегливої і пристрасної праці.

Враховуючи значні заслуги Л. Жебуньова в українському громадсько-культурному житті та журналістиці початку ХХ ст., його спілкування з відомими сучасниками і популярність в українських колах, а також той факт, що це ім'я ще перебуває в тіні, в даному дослідженні ставимо завдання репрезентувати основні джерела, за якими можна відтворити біографічні факти і скласти певне уявлення про цю оригінальну постать нашого минулого. Одразу зазначимо, що джерел виявлено небагато. Особовий фонд Л. Жебуньова (ф. 82), що зберігається в Інституті рукопису НБУВ, невеликий, він налічує лише 41 справу. Очевидно, архів діяча не зберігся, обставини останніх років життя не сприяли тому. Л. Жебуньов тоді не мав власного помешкання, наймав його в знайомих у Полтаві, або проживав у родичів у Гадячі. До того ж тяжко хворів, тобто при переїзді міг взяти із собою лише необхідні речі. Тому, очевидно, у виїзді 1917–1919 рр. та постійних змін місця проживання і були безповоротно втрачені дорогоцінні матеріали з особового архіву діяча.

Виявлені джерела з біографії Л. Жебуньова систематизуємо в кілька груп. До першої відносимо мемуарну літературу сучасників зі згадками про нього: „Спогади. 1861–1907” і „Щоденник. 1907–1914” Є. Чикаленка, „Мемуари. Щоденники” С. Русової², „Сторінки минулого” О. Лотоцького і нарис самого Л. Жебуньова – „Несподівана пригода”, надрукований 1908 р. в ЛНВ³. У зазначених працях сучасники згадували про Л. Жебуньова як про українського діяча, демонстрували його прихильність до українських справ конкретними фактами, писали про особисті знайомства та взаємини.

Є. Чикаленко добре знав Л. Жебуньова. Він згадував, що вперше побачив його в Одесі ще підлітком у 1870-і роки в оселі Є. Соколовського – директора приватної гімназії, в якій сам тоді здобував середню освіту. Незабутнє враження на нього справила шляхетна зовнішність Л. Жебуньова. Ближче ж знайомство відбулося лише 1903 р. в Полтаві, на відкритті пам'ятника І. Котляревському. Воно переросло в тісне приятельство до початку 1919 р. З 1907 р. Є. Чикаленко з Л. Жебуньовим регулярно листувався і наполягав на

його переїзді до Києва, бо сповідував принцип, що усяка здібна людина повинна реалізовувати себе в центрі громадсько-культурного життя.

Автор писав про еволюцію Л. Жебуньова від російського революціонера, який „ходив в народ”, до найдіяльнішого та найенергійнішого українського діяча серед однодумців в період 1904–1917 р.⁴ Зазначав, що вирішальне значення у його становленні мало відвідання українського свята в Полтаві 1903 р. Зокрема, писав: „Урочисте святкування 100-літнього ювілею української літератури в Полтаві 1903 року розкрило йому очі, і за цих 10 років він вивчився писати і говорити по-українському і захопився українством так, що рівного йому по енергії я не знаю”⁵.

Є. Чикаленко згадував і окремі біографічні факти. Місцем народження Л. Жебуньова називав Катеринославщину та допускав, що народився він у кінці 1850-х років, хоча відомо, що це сталося раніше – 1851 р. Також є згадка і про заслання Л. Жебуньова до Сибіру, яке Є. Чикаленко відносив до 1878 р. та називав його причину – революційну пропаганду в Києві. В першому факті автор помилявся, бо насправді, як свідчать інші документи, заслання розпочалося 1882 р.

Із цього самого джерела стає відомо, що громадська діяльність Л. Жебуньова торкнулася кількох міст України: він працював у Харкові, в тамтешньому комітеті грамотності, познайомився там з родиною Олександри та Петра Єфименків, які мали значний вплив на формування його національних почуттів. Далі діяч переїздить до Полтави, вступає до української громади міста, згодом – до Всеукраїнської демократичної безпартійної організації – об’єднання українських громад.

Є. Чикаленко писав про Л. Жебуньова як засновника іменної – „жебуньовської” громади, гуртків учнівської та студентської молоді в Києві, учасника московських просвітніх інституцій з метою видання й розповсюдження українських книжок, пропагандиста українства серед студентів, росіян і селянства⁶. Автор підкреслював: „Жебуньов сам так захоплений українством, що віддає йому все своє здоров’я, всю свою енергію і всі 24 години в добу, бо й сні йому сняться на українські теми”⁷. Також Є. Чикаленко згадував про членство Л. Жебуньова в Українській демократично-радикальній партії⁸, його діяльність в Українському клубі та заходи щодо захисту українського руху від шовіністичних інсинуацій.

Стає відомо, що за його ініціативою П. Стебницький і О. Лотоцький написали працю „Украинский вопрос”. Цей факт підтвердиться і в інших джерелах, що будуть згадуватися далі.

Автор писав і про жертовність Л. Жебуньова на користь українських справ, підкреслюючи, що іноді шляхетність вчинків благодійника його глибоко вражала. Так, у 1909 р. видавець „Ради” відмітив, що зайшов провідати хворого Леоніда Миколайовича, якого лікарі відправляли до Криму на лікування. І коли зайшла мова про „Раду” та її скрутне фінансове становище, Л. Жебуньов без усяких роздумів запропонував на видавничі витрати газети 500 крб., заощаджених на лікування. Він сказав: „У мене є 500 рублів, які я держав на подорож у Крим; тепер я рішив нікуди не їхати, то я вам дам ці гроші, бо смерть „Ради” уб’є мене швидше, ніж моя хвороба”⁹. Такий жест з боку небагатої людини глибоко вразив Є. Чикаленка, який подякував йому від щирого серця, але грошей не взяв. У „Щоденнику” автор описав ще кілька епізодів, які підтверджували глибоку ідейність Л. Жебуньова, та робив висновок: „Якби Жебуньових було хоч з десяток на Україні, то справа національного відродження не стояла б так кепсько, не посувалася би так мляво”¹⁰.

Є. Чикаленко згадував і про свої взаємини з цим однодумцем, тісну співпрацю у вирішенні проблем української щоденної газети „Рада”, підкреслив ту величезну роль, яку зіграв Л. Жебуньов у становленні української преси, констатував його безмежну відданість цій важливій справі українського руху.

Про Л. Жебуньова як найщирішого приятеля згадувала і С. Русова у своїх мемуарах. Вона також відтворила його еволюцію від російського народника до свідомого українського діяча, відзначила основні біографічні віхи життя. Помилково називає батьківщиною Л. Жебуньова Харківщину.

Стає відомо, що родина Русових познайомилася із Л. Жебуньовим на Чернігівщині, коли він приїхав до них на хутір як робітник-маляр розмальовувати віконниці у новозбудованій хаті і сприятелювався з Русовими на довгі роки. С. Русова писала, що в Л. Жебуньова яскраво відбилися „усі органічні риси дворян”¹¹, які вже відходили в минуле: привабливість, шляхетність, самовідданість, висока моральність, обережність, хитра конспіративність у революційній народницькій діяльності. Авторка згадувала і про заняття Л. Жебуньова земською статистикою (він працював помічником

О. Русова, земським статистиком у Ніжинському повіті) та підкреслювала, як мандрівки краєм і спілкування з простими людьми формували національну свідомість земського діяча.

С. Русова згадувала і про їхнє спільне перебування в Лук'янівській в'язниці на початку 1880-х років та справжній приятельський вчинок Л. Жебуньова, який взяв частину паперів, компрометуючих С. Русову, на себе¹². Як свідчить прохання матері Л. Жебуньова Марії Жебуньової до міністра внутрішніх справ Росії Дурново від 25 січня 1882 р. про помилування сина, ув'язнення в Києві Л. Жебуньов відбував у 1881 р.¹³ як звинувачуваний в справі робітничих гуртків революційної партії.

С. Русова вважала, що ще із заслання Л. Жебуньов повернувся свідомим українцем, бо писала: „Там у Мінусинську, на чужині, він саме й зрозумів, що він українець і мусить віддати свої сили не загальноросійській революції, а українському рухові, який щойно народжувався на той час, мусить працювати, щоб збудити національну свідомість в українському народові, мусить стати на захист прав української культури перед вищими російськими колами. З заслання він повернувся вже свідомим українським діячем і справді зробив багато користи для українського відродження, як завзятий пропагандист української ідеї і серед вищих верств суспільства і в народній мові”¹⁴.

Про Л. Жебуньова згадував і О. Лотоцький. Зокрема, писав про нього як про учасника літературного свята у Полтаві 1903 р., на яке перетворилося відкриття пам'ятника І.П. Котляревському, та з'їзду представників недержавних народів, що проходив у Петербурзі 19–21 листопада 1905 р. Л. Жебуньов був делегований на нього і виступав на з'їзді від Української демократичної партії¹⁵.

До цієї ж групи відносимо і короткий спогад самого Л. Жебуньова про своє заслання. Стає відомо, що його Л. Жебуньов відбував у Мінусинську, у складному психологічному та фізичному стані: мав слабе здоров'я, підірване річним перебуванням у Лук'янівській в'язниці в очікуванні вироку, сильну ностальгію за рідним краєм та бажання усамітнитися зі своїми мріями про повернення на батьківщину.

До другої групи джерел з біографії Л. Жебуньова відносимо епістолярій діяча до відомих сучасників – М. Грушевського, Б. Грінченка, М. Біляшівського, В. Доманицького, Є. Чикаленка, С. Шелухина, П. Стебницького, І. Щитківського, Є. Чикаленка та інші

рукописні документи, що збереглися в різних фондах Інституту рукопису. Листи до Є. Чикаленка за 1907–1919 рр. опубліковані окремим виданням. Вони відображають, перш за все, місію Л. Жебуньова у виданні української газети „Рада”, яка стала основним змістом його життя, а тому газетна тема в листах за 1907–1914 рр. зайняла 90 % інформації. За нею можна прослідкувати безпосередні заходи найактивнішого прихильника газети: його фінансову підтримку видання, клопотання про здобуття для газети передплатників, дописувачів, кращих умов існування, критичні зауваження щодо редакційно-видавничого колективу, способи популяризації „Ради”. Видно, що він поширював „Раду” в усіх місцях свого перебування.

Листи відображають широку географію діяльності Л. Жебуньова, бо були вони відправлені з Катеринодара, Сочі, Ялти, Гадяча, Полтави, із закордону. У всіх місцях свого перебування діяч популяризував інформацію про український рух, уважно спостерігав за ставленням до української книжки, періодичних видань, за обізнаністю про Україну в Європі. Бо час від часу повідомляв у листах таке: „Зараз поновив старі знайомства, завів нові і, як звичайно, вожу з собою книжки – почалось читання, змагання і т. д.”¹⁶

У зазначеному масиві джерел відбилася і цінна біографічна інформація про останні роки життя Л. Жебуньова в Полтаві, його заняття, переживання історичних подій, прогнози щодо національного і державного майбутнього України. Стає відомо, що з кінця 1917 р. Л. Жебуньов постійно проживав у Полтаві та Гадячі. Основними його заняттями були підготовка перекладів з російської та французької мов на українську творів О. Єфименко, Е. Пименової, М. Рубакіна, М. Слепцової, які видавала полтавська „Просвіта”, агітаційно-просвітницька робота серед солдатів, спілкування з молоддю, діяльність у місцевій „Просвіті”. При ній були відкриті курси українознавства, в краї активно проходила українізація, до якої прилучився і Л. Жебуньов. Якийсь час у 1917 р. він працював секретарем у полтавському відділенні „Союз-банку” (союзному об’єднанні кредитових кооперативів)¹⁷. Жебуньова також запрошували редагувати земську газету, але він відмовився від пропозиції, бо не був певний в співробітниках та своєму досвіді. Враховуючи громадські заслуги та тяжкий матеріальний стан Леоніда Миколайовича, Полтавська „Просвіта” в 1918 р. клопоталася перед міністерством освіти Української держави про призначення йому пенсії. З тих же джерел стає відомо, що Л. Жебуньов заповів своє

майно, спадщину від матері, на відкриття і облаштування української учительської семінарії¹⁸.

Із кореспонденцій до інших адресатів можна відкрити нові сторінки біографії Л. Жебуньова як українського діяча. Зокрема, дізнатися про нього як одного з фундаторів Українського клубу в Києві. Про свою причетність до відкриття та діяльності в Києві цієї культурно-просвітньої інституції він писав В. Доманицькому, М. Грушевському та С. Шелухину. Першому зізнавався, що офірував на втілення задуму багато сил, бо розраховував на проведення в ньому щотижневих літературних вечірок із читанням змістовних рефератів на актуальні теми та їх обговоренням. Видно, що ініціатор шукав відповідних лекторів та матеріали: просив В. Доманицького, який перебував у той час у Закопаному, присилати реферати або статті з цікавим змістом на його київську адресу¹⁹. Запрошував читати лекції в клубі і С. Шелухина, який проживав в Одесі, проте був одним з найпопулярніших лекторів клубу, особливо славився серед київської молоді – постійного учасника вечірок. Молодь приваблювали нестандартні і часто оригінальні погляди одеського лектора на відомі теми. Коли Л. Жебуньов дізнався про намір С. Шелухина у 1909 р. влаштувати лекційну подорож Україною, то радісно підтримав його ідею. Також він пропонував читати лекції членам Одеської „Просвіти” – М. Комарову, А. Ніковському, І. Бондаренку²⁰. Часто Л. Жебуньов делікатно редагував і коректував теми, запропоновані лекторами, з тією метою, щоб їх назви не насторожили київську адміністрацію, а зміст не зачепив якусь українську суспільну течію або відому особистість. Він мотивував це тим, що „клуб хоче держатися цілком на нейтральному ґрунті, що до течій внутрішніх серед укр[аїнського] громадянства, бо в ньому мусять збиратися люди усіх напрямів, і нікого не дражнить”²¹. Стає відомо, що Л. Жебуньов входив у число старшин Українського клубу.

У листах до В. Доманицького, С. Шелухина, П. Стебницького частково розкривається і книжково-популяризаторська діяльність Л. Жебуньова, яка також стала змістом його життя. Із листа до першого адресата стає відомо, що він мав у Києві власну велику бібліотеку української літератури та поширював літературу рідною мовою в Криму, Сочі, Житомирі, Полтаві, Гадячі, Катеринодарі та інших містах. Діяч писав С. Шелухину, що почав займатися цією справою з 1907 р., закупаючи літературу за власний кошт у книгарні „Киевской старины”. Він був переконаний в тому, що в умо-

вах постійних переслідувань українського руху, загрози закриття часописів справа поширення української книжки була „важлива од усіх під наши часи [...] особливо серед тих людей, котрі вимагають її до читання, але не мають, через свою бідність, змоги доставати її”²². З листів до того ж адресата стає відомо, що 1908 р. Л. Жебуньов офірував на купівлю книжок 200 крб., але сповна не задовольнив зростаючого попиту. Тоді він звертається за допомогою до однодумців: просить їх збирати кошти і надсилати на адресу української книгарні у Києві, яка йому на ті пожертви видавала б потрібну літературу. Популяризатор звертався і до видавців та авторів з пропозицією підтримати його справу, оскільки число її прихильників зростало.

Л. Жебуньов просив П. Стебницького як голову Благодійного товариства видання загальнокорисних і дешевих книг у Петербурзі висилати йому літературну продукцію видавництва зі знижками²³. Із його листів до П. Стебницького підтверджується вже згаданий в мемуарах Є. Чикаленка факт про ініціювання Л. Жебуньовим написання відомої праці „Украинский вопрос” (1914). Він передавав про неї як особисті враження, так і думки читачів різних політичних поглядів, радив розіслати книжку членам Державної Думи і ради, окремим міністрам, поширити її в російські книгарні для російського читача. Видно, що ініціатор першого видання наполягав і на її перевиданні, висловлюючи власні побажання щодо структури і змісту праці, а також пропонував назвати працю „Украинское движение”, але автори обрали іншу назву²⁴.

Із листів до Б. Грінченка стає відомо і про причетність Л. Жебуньова до другого видання науково-популярної „Історії України-Русі” М. Аркаса. Бо він листувався в той час з її автором та писав Б. Грінченку, що регулярно, по кілька разів в місяць, нагадував йому про необхідність перевидання „Історії”²⁵. Видно, що в 1905 р. Л. Жебуньов був причетним до видання і редагування газети „Полтавщина”. Він працював секретарем у редакції, пропонував Б. Грінченку взяти на себе редакторство газети, постійно писати до неї та заохотити знайомих подавати матеріали на українські теми.

У листах Л. Жебуньова до Б. Грінченка²⁶ також частково відобразилася його участь у діяльності Київської „Просвіти”, керування нею в літній період, поширення через „Просвіту” книжок. Причетність діяча до багатьох громадських ініціатив відобразилася і в його листах до М. Грушевського²⁷. Зокрема, видно, що він підтри-

мав ідею історика щодо створення народного університету, обіцяв її всіляко пропагувати та пропонував конкретні заходи щодо втілення. Також радив М. Грушевському його статті на українські теми публікувати в перекладах і в російській пресі, запитував дозволу перекласти їх власноруч з метою популяризації українського питання.

Листи Л. Жебуньова до М. Біляшівського – директора Київського міського художньо-промислового музею²⁸ та І. Щитківського – гласного Київської міської думи²⁹ свідчать про його членство та діяльність в Об'єднаному комітеті зі спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченку в Києві (Шевченківському комітеті), що був заснований 1908 р. Стає відомо, що збори його засновників, які обговорювали положення статуту нової організації та можливості його затвердження, відбувалися на квартирі в Л. Жебуньова. Листами діяч в основному узгоджував дні проведення засідань та нарад у вузькому колі напередодні загальних зібрань комітету. Як видно, Леонід Миколайович був особливо активним у періоди виникнення загрозливих ситуацій перед комітетом, наприклад, після подачі рапорту Київським генерал-губернатором до Сенату про потребу скасувати постанову міської думи щодо його організації.

Цікаві біографічні деталі можна отримати і з листів Л. Жебуньова до Наталії Дорошенко (дружини Дмитра Дорошенка), з якою діяч приятелював. Він у них сповіщав про свої переїзди до Києва і ставлення до нього киян, яке завжди його насторожувало. Л. Жебуньов писав, що перша його спроба оселитися в Києві припала на 1903 р. Але, не знайшовши тоді серед київських українців бажаної приятельської підтримки, через рік він переїздить у Полтаву і вдруге повертається до Києва, за наполяганням Є. Чикаленка, лише 1908 р., найнявши помешкання в місті до початку 1917 р. Коли в 1916 р. Л. Жебуньов отримав від знайомих пропозицію оселитися в Полтаві, де йому знайшли помешкання, то однозначної відповіді на неї не міг дати, бо висловлював Г. Саливону такі роздуми з цього приводу: „Я сам того хотів, бо Київ з своїм столичним гармидером не до вподоби мені став, та й холодність відношення з деякими, колись ближчими людьми, пригнічує мою душу, а з другого боку – все таки є в Києві люде, близькі моєму серцю, то ті зв'язки жалко поривать, а до того ще осідать на новому місці вже не так лехко мені стало, як було колись. Думаю-гадаю і сам не знаю, як вирішиться ця справа”³⁰. Він збирався жити в Києві і надалі, бо писав у листі до Н. Дорошенко³¹ про намір змінити лише квартиру на

Тарасівській, 20, яка за багатьма показниками його не влаштувала, на одну, або дві просторі сонячні кімнати.

Підсумовуючи в 1917 р. свою майже десятирічну діяльність у Києві, Л. Жебуньов писав Н. Дорошенко: „Вдалось мені засновать клуб, допомогти поширенню „Ради”, розвинути книгарську справу (котру й досі веду), врятувати шевченківський комітет од загибелі, дістати посади людям і таке інше робить. Казали мені: „От бачите, як добре, що Ви переїхали до К[иїва], бо того не було б без Вас”.

Біографічні відомості можна отримати і з ненадрукованих матеріалів, які готувалися Постійною комісією біографічного словника діячів України Всеукраїнської академії наук на початку 1920-х років³². З них довідуємося про місце народження, освіту, революційну діяльність Л. Жебуньова, його становлення як українського діяча, знайомство з родинами Єфименків та Русових.

Зберігся ще один цікавий рукописний документ, в якому Л. Жебуньов описував свою сочинську дачу, яку він збирався продавати і перед продажем детально характеризував. Цей опис зберігся також в Інституті рукопису³³ і яскраво демонструє нам розташування дачної ділянки, зовнішній вигляд будинку, насадження дерев. Стає відомо, що знаходилася вона в 2 верстах від Сочі, за 10–15 хв. пішої ходи до моря: „Дача находится в районе т[ак] назв[аемого] Каткова Леонтьевской дачи, которая вся разбита на мелкие участки по 2 десят[ины], расположенные по улицам, образующим дачный город. [...] Положение восхитительное, здоровое и красивое. Берег удобный для купанья и спуск к морю пологий. [...] Вблизи дачи проложено казенное шоссе, почтовая дорога из Сочи в Новороссийск, в 1/2 верст от паровой пристани, а в 1/2 в. общественный парк”. На території дачі ріс розкішний фруктовий сад із 400 фруктових та декоративних дерев. Крім них, на ділянці росли старі дуби, горіхи, пірамідальні тополі. Будинок був збудований з каштанового дерева, стояв на високому бетонному фундаменті. Л. Жебуньов любив свою дачу, часто їздив туди і захоплювався нею в листах до приятелів, а через те цей документ має важливе значення для того, щоб уявити собі це „феєричне” місце.

До третьої групи відносимо друковані праці про Л. Жебуньова його сучасників, біографічний нарис у довідковому виданні 1930 р. та розвідки нинішніх дослідників. До перших належать кілька по-смертних статей С. Єфремова про діяча³⁴. У них відобразилася оцінка його діяльності й підібрані до цього імені найвідповідніші

епітети. С. Єфремов називав свого героя пропагандистом-романтиком, нервом українського суспільства, який з небаченою впертістю 15 років перед революцією проводив величезну громадську, політичну й культурну роботу на національному полі. Автор характеризував так свого сучасника: „Це була людина, що хутко освоїлась з усіма деталями українства, органічно всмоктала останні його вимоги й працювала на всіх ділянках рідної справи. [...] Це був найбільш невтомний і вигадливий пропагандист, якого я тільки знав, справжній „ловець челоуековъ”³⁵.

С. Єфремов зауважував, що хоч Л. Жебуньов і здавався зовні „сухим, черствим” і часто аскетичним, мав численні „причуди”, але між цими зовнішніми даними і його сутністю була велика невідповідність, бо в його грудях билосся „золоте серце” українця, яке не шкодувало для громади ані моральних сил, ані матеріальних засобів.

С. Єфремов писав про комунікабельність Леоніда Миколайовича, його широкі знайомства з урядовцями, часто і високих рангів, які діяч використовував переважно для українських цілей. Він вів широке листування зі своїми однодумцями, про що свідчить і епістолярій, запропонований у даному виданні.

Біографічна інформація про Л. Жебуньова подавалася і в біобібліографічному словнику „Деятели революционного движения в России”. Вважаємо її найповнішою біографією діяча в науковій літературі до 2001 р. У ній зафіксовані рік і місце його народження, дані про освіту, участь у революційному русі, співпраця з братами Жебуньовими – відомими народниками, заслання. Стає відомо, що початкову освіту він здобув вдома, а в кінці 1860-х продовжив її в Москві, в Петровській Землеробській Академії. На початку 1870-х років Жебуньов виїхав у Європу, в якій вирували революційні настрої, і приєднався до популярного революційного гуртка „сен-жебуністів”. Повернувшись в Росію, вступив до Технологічного інституту в Петербурзі, який не закінчив, бо захопився пропагандистською діяльністю, за яку був арештований і на 5 років висланий до Сибіру.

Після закінчення заслання у 1887 р. Л. Жебуньову дозволили безвиїзно жити в рідному маєтку, що знаходився у с. Маріїнському на Катеринославщині. Але в ньому він прожив з матір'ю недовго, бо внаслідок пожежі їхня оселя згоріла, і, продавши залишки обійстя, мати з сином переїхали у Катеринослав, потім у Сочі, де Л. Жебуньов купив дачу. Після цієї короткої біографічної довідки життєвий шлях Л. Жебуньова не досліджувався.

Лише в 2001 р. в українській історіографії з'явилася перша розвідка Н. Миронець про Л. Жебуньова як про українського діяча³⁶. Автор використала в ній спогади про свого героя С. Русової, Є. Чикаленка й листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка за 1917–1919 рр. з аналізом і ставленням кореспондента до подій української революції.

Автором даної розвідки був опублікований лист Л. Жебуньова, найпоказовіший для розуміння його ставлення до української газети „Рада”³⁷. Його епістолярій до Є. Чикаленка був використаний як джерело для дослідження історії газети³⁸, а також упорядковано листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка, які побачили світ в окремому виданні³⁹. В ньому поданий і біографічний нарис про кореспондента та відображена його громадська праця.

В окрему групу виділяємо публіцистичну та перекладацьку спадщину Л. Жебуньова. Його дописи друкувалися в українських виданнях: газетах „Рідний край”, „Рада”, журналі „Украинская жизнь”, вони вирізнялися актуальністю тем, переконливістю та, до певної міри, агітаційністю змісту. Наприклад, на шпальтах „Ради” виявлено 18 статей Л. Жебуньова. Вони є різними за характером: передовими, белетристичними, інші – публіцистичними, але у всіх їх домінували українські справи. Публіцист виконував у газеті оту роль „нерва українства”, про яку згадував С. Єфремов: вчасно нагадував українцям про події, які наближалися, застерігав про загрозливі моменти в конкретній справі, агітував до участі в певних заходах, передавав свої враження від побаченого і почутого.

Л. Жебуньов звертав увагу українців на першочергові завдання, що стояли перед ними на початковому етапі українського руху: популяризацію національних ідей через участь у заходах як всеросійського, так і європейського значення. Наприклад, доводив важливість участі українських делегатів у роботі з'їздів, які проводилися демократичними силами, бо вони на них могли задекларувати і свої вимоги та афішували себе як реальну силу. На його думку, „поки свідоме українство не вийде на широкий світ з своїх закутків, не шукатиме випадків для того, щоб голосно щоразу визначать потреби національної справи і домагання задовольнити їх, поки воно не увійде у спільну працю з поступовим громадянством інших націй – доти ніхто не рахуватиметься з нашими потребами, з власної охоти не задовольнить їх, і ми зоставатимось скрізь і завжди позаду”⁴⁰. Тому він закликав українських

кооператорів взяти участь у московському з'їзді діячів кооперації, що збирався в квітні 1908 р. Агітував українське студентство до участі у всеслов'янському з'їзді поступового студентства, що проходив 3–9 червня 1908 р. у Празі. Закликав українських жінок до участі у всеросійському жіночому з'їзді, що мав проходити в Петербурзі в грудні 1908 р., анонсував його програму, яка дозволяла українкам втиснути у неї і свої національні вимоги.

Публіцист звертав увагу й на інші важливі питання українського суспільного життя. Наприклад, ще в 1908 р. підкреслив необхідність активнішої агітації українців за збір коштів на пам'ятник Т. Шевченку, яким вони планували увіковічити Кобзаря в Києві до 100-річчя від дня його народження. Л. Жебуньов радив проводити агітацію через часописи не лише в Україні, а й поза її межами, організувати в містах і повітах комітети для збору коштів, розклеїти в громадських місцях відозви до громадянства⁴¹.

Крім агітаційно-програмних статей, які, як правило, були передовими, Л. Жебуньов публікував і нариси з життя, наприклад, в одному описував відвідини ним зібрання общини штундистів у Ялті. Саме цей газетний матеріал дав підстави датувати лист Л. Жебуньова до Є. Чикаленка⁴², у якому автор продовжив газетну тему і повідомляв, що він почав регулярно відвідувати зібрання штундистів та прочитав на одному з них Євангеліє українською мовою, яке справило на присутніх „настоящий фурор”.

Л. Жебуньов висвітлював в окремих статтях і наслідки ще однієї своєї справи – популяризації української літератури. В одній із статей він доводив значення цього заходу конкретними фактами – цитатами з отриманих листів з різних регіонів України. Діяч подавав у ній і окремі важливі факти, писав про заснування в Києві гуртка, який він, очевидно, очолював і який за 8 років існування розіслав 2639 книг. Члени гуртка при Київській „Просвіті” отримували замовлення на літературу від засланих, селян, солдатів, учнів, сільських учителів, переселенців до Сибіру, але не могли задовольнити такої кількості прохань, і автор закликав громадянство підтримати цю важливу справу⁴³.

Публіцист звертав увагу і на потребу відкриття при Київській „Просвіті” публічної української бібліотеки, закликав видавців, авторів і заможне українське громадянство підтримати його ідею своєю участю⁴⁴.

Л. Жебуньов опублікував і дописи про відомих сучасників, не

біографічного, а швидше оціночного характеру⁴⁵. Він пробував своє перо і в белетристичному жанрі, про що свідчить кілька нарисів у „Раді”, зокрема, „Квіти нагадали...”⁴⁶. Були в нього і статті з педагогічної тематики: „Народные школы с малорусским языком”⁴⁷, „Хочет ли украинский народ учиться на своем языке”; „О кочующих учителях в Сосницком уезде”⁴⁸, „Опять они не просят”⁴⁹, „Украинская народная школа”⁵⁰. Вони систематизовані в бібліографічному довіднику праць із педагогічної спадщини членів українських громад⁵¹.

Грунтовністю та історичною інформаційністю позначені й статті Л. Жебуньова в газеті „Рідний край”, опубліковані в 1905–1906 рр. З них можна отримати цінну інформацію про важливі історичні події, їх перебіг та наслідки. Публіцист описав діяльність з’їзду представників недержавних народів, що проходив 19–21 листопада 1905 р. у Петербурзі⁵² і на якому, як вже зазначалося, він представляв Українську демократичну партію. Автор давав пояснення щодо терміна „недержавні народи”, повідомляв про кількість населення, що мало такий статус і проживало на території Російської держави, співвідносив цю цифру з кількістю росіян. Л. Жебуньов відобразив зміст окремих виступів від представників різних народів, які демонстрували політику утисків російського уряду щодо них та узагальнюючої резолюції з пропозицією утворити спілку з представників народів і разом відстоювати національні потреби.

Не менш важливі історичні факти про події в Україні у 1905–1906 рр. містять статті „Що діялося в Росії за останню половину минулого року”⁵³, „З життя на Україні”⁵⁴, „Що нам треба робити? (Лист українського демократа до своїх однодумців)”⁵⁵. Автор писав у них про чорносотенні погроми, селянські виступи, арешт братів Мазуренків, діяльність українського клубу в Петербурзі, народний університет на Буковині та про інші маловідомі, але важливі історичні події. В останній статті закликав членів Української демократичної партії об’єднатися і виробити спільну платформу напередодні виборів до Державної Думи, що мали відбутися 20 лютого 1907 р., а також усіляко підтримати тих українських депутатів, які організували українську фракцію в Думі. В разі ж обрання представників від партії в Думу, консолідуватися в ній з українцями.

Л. Жебуньов з метою заробітку в останні роки життя займався і перекладацькою працею. Йому належать цікаві переклади публіцистичних нарисів Є. Пименової „Англії та їх край” (Полтава,

1918. – 67 с.); „Сербія”, (Полтава, 1918. – 35 с.); Слещової М. „Дерево здоров’я” (Полтава, 1918. – 20 с.); Рубакіна М. „Нещасні пригоди лікаря Ісаака Джема” (Полтава, 1918. – 28 с.) та ін. Усі їх видало педагогічне бюро Полтавської губернської управи.

Таким є перелік основних джерел, за якими можна відтворити біографію Л. Жебуньова як українського діяча, прослідкувати його еволюцію з революційного народника в пристрасного працівника на ниві українських справ. Джерела різні за характером, змістом, інформаційністю та достовірністю, і лише співставленням їх фактів, перевіркою інформації з даними офіційних документів можна відтворити повну, детальну і об’єктивну біографію Л. Жебуньова, яка сьогодні вимагає такої реконструкції.

¹ Листи Леоніда Жебуньова до Євгена Чикаленка. 1907–1919 роки. – К., 2005. – С. 120–121.

² Русова С. Мемуари. Щоденник. – К., 2004.

³ Жебуньов Л. Несподівана пригода // ЛНВ. – Л., 1908. – Т. 44, кн. 11. – С. 284–299.

⁴ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). – К., 2003. – С. 240.

⁵ Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – К., 2004. – Т. 1. – С. 242.

⁶ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). – К., 2003. – С. 241–243.

⁷ Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – К., 2004. – Т. 1. – С. 231.

⁸ Там само. – С. 28.

⁹ Там само. – С. 76.

¹⁰ Там само. – С. 242.

¹¹ Русова С. Мемуари. Щоденник. – К., 2004. – С. 79.

¹² Там само. – С. 84–85.

¹³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 274, п. 1, спр. 226. – (Далі – ЦДІАК України).

¹⁴ Русова С. Мемуари. Щоденник. – К., 2004. – С. 74.

¹⁵ Лотоцький. Сторінки минулого. – Варшава, 1933. – Ч. II. – С. 298.

¹⁶ Листи Леоніда Жебуньова до Євгена Чикаленка ... – С. 197.

¹⁷ Там само. – С. 208.

¹⁸ Там само. – С. 238.

¹⁹ Лист Жебуньова до В. Доманицького 1 листопада 1908 р. – Відділ рукописних фондів і текстології Ін-ту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, ф. 47, од. зб. 275–276.

²⁰ Лист Жебуньова Л. Шелухину С. 2 вересня 1909 р. – ІР НБУВ, ф. XI, № 937.

²¹ Лист Жебуньова Л. Шелухину С. без дати. – Там само, № 942.

²² Лист Жебуньова Л. Шелухину С. 2 вересня 1909 р. – Там само, ф. XI, № 937.

²³ Листи Жебуньова Л. до Стебницького П. – Там само, ф. III, № 52196–52222.

²⁴ Лист Жебуньова Л. до Стебницького П. 24 березня [1914 р.]. – Там само, № 52209.

²⁵ Лист Жебуньова Л. до Грінченка Б. 1909 р. – Там само, № 37172.

²⁶ Листи Жебуньова Л. Грінченку Б. – Там само, № 37163–37210.

²⁷ ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 473.

²⁸ Листи Жебуньова Л. Біляшівському М. – Там само, ф. XXXI, № 1024–1029.

²⁹ Листи Жебуньова Л. Щитківському І. – Там само, ф. I, № 12797–12804.

³⁰ Лист Жебуньова Л. Саливону Г. [24 липня 1916 р.]. – Там само, ф. III, № 60418.

³¹ Лист Л. Жебуньова Дорошенко Н. за [1916 р.]. – Там само. ф. 107, № 48.

³² ІР НБУВ, ф. X, № 4864.

³³ Там само, ф. II, № 6972.

³⁴ *Єфремов С.* Пропагандист-романтик. Пам'яті Л.М. Жебуньова // Промінь. – К., 1919. – 7 листоп.; *Дорошкевич. О.* Пам'яті Л.М. Жебуньова // Там само. – 10 листоп.; *Єфремов С.* Жебуньов Леонід Миколайович: (Некролог) // Україна. – К., 1924. – Кн. 3.

³⁵ Див.: *Єфремов С.* Пропагандист-романтик.

³⁶ Деятели революционного движения в России. Био-библиографический словарь. От предшественников декабристов до падения царизма. – М., 1930. – Т. 2, вып. 2.

³⁷ *Миронець Н.* Український патріот, росіянин Леонід Жебуньов // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць та спогадів. – К., 2001. – Чис. 6, ч. 1. – С. 284–293.

³⁸ Лист прихильника та популяризатора газети „Рада” Л. Жебуньова до її видавця Євгена Чикаленка // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2005. – Вип. 9. – С. 265–277.

³⁹ Листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка (1907–1914 рр.) як джерело дослідження історії української щоденної газети „Рада” // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 11. – С. 141–149.

⁴⁰ Листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка. 1907–1919. – К., 2005.

⁴¹ Л[еонід] Ж[ебуньов]. Наші „Просвіти” // Рада. – К., 1908. – № 8. – 10 січня. – С. 2.

⁴² *Жебуньов Л.* Про збирання жертв на пам'ятник Т.Г. Шевченкові // Рада. – К., 1908. – 29 берез. – С. 1; До уваги київському комітетові в справі збудування пам'ятника Т. Шевченкові і українському громадянству // Там само. – К., 1909. – 17 лип. – С. 1.

⁴³ Листи Жебуньова до Євгена Чикаленка. 1907–1919. – К., 2005. – С. 102–104.

⁴⁴ *Жебуньов Л.* Як ставиться український народ до літератури на рідній мові // Рада. – К., 1909. – 8 листоп. – С. 2–4.

-
- ⁴⁵ *Жебуньов Л.* Ще про „наш національний обов'язок” (До уваги видавцям та авторам книжок) // Рада – К., 1909. – 4 жовт. – С. 1
- ⁴⁶ *Жебуньов Л.* Згадка про один концерт // Рада. – К., 1912. – 10 листоп. – С. 2; Замість слова над могилою Бориса Грінченка // Рада. – К., 1910. – 9 трав. – С. 2; Пам'яті В. Ю. Лозинського // Рада. – К., 1914. – 3 квіт. – С. 1–2; Пам'яті А.А. Русова // Укр. жизнь. – М., 1915. – Ч. 10. – С. 17–24.
- ⁴⁷ Рада. – К., 1908. – 5 квіт. – С. 2.
- ⁴⁸ Киев. старина. – К., 1905. – № 7/9. – С. 5–7
- ⁴⁹ Земской сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1888. – № 11/12. – С. 152
- ⁵⁰ Укр. жизнь. – М., 1912. – № 4. – С. 80–82
- ⁵¹ Полтавщина. – Полтава, 1905. – № 77.
- ⁵² Бібліографія педагогічної спадщини членів українських громад (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – К., 2000.
- ⁵³ *Жебуньов Л.* З поводу з'їзду представників недержавних народів / Л.Ж. // Рідний край. – Полтава, 1905. – 24 груд. – С. 5–7.
- ⁵⁴ Рідний край. – Полтава, 1906 – 5 січ. – С. 8–12; 20 січ. – С. 9–11.
- ⁵⁵ Там само. – 27 січ. – С. 7–9.
- ⁵⁶ Там само. – 29 лип. – С. 11–13.